

**KÖNYVTÁR- ÉS
INFORMÁCIÓTUDOMÁNY****Terminológia**

Lásd 287.

**KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZ-
TATÁSÜGY****Általános kérdések****05/204**

BUSCHMAN, John: Staying public: the real crisis in librarianship = Am. Libr. 35.vol. 2004. 7.no. 40-42.p.

Megmaradni a köznek ... a könyvtárak alapvető problémája

Gazdaságosság -könyvtárban; Könyvtárpolitika

A könyvtárak és könyvtárosok hosszú ideje azzal büszkélkednek, hogy híven Madison és Jefferson szelleméhez fontos szerepet töltenek be a demokratikus társadalomban. És ez nem holmi hamis illúzió. A demokrácia és a közszféra Jürgen Habermas által leírt történelmi fejlődéséhez tökéletesen illeszkedik a könyvtár, mely a 19. század óta a legkülönbözőbb vélemények, nézetek messzemenő figyelembevételével építi állományát, végzi munkáját. Így száll szembe a megkülönböz-

tetéssel, a kirekesztéssel, ezzel erősítve a demokráciát.

Ám manapság ezzel nincs minden rendben. Henry Mintzberg, a menedzsment neves teoretikusa szerint a társadalom megmérgeződött a kapitalizmusnak a kommunizmus fölött aratott „győzelmével”, és teljesen átítatódott az üzleti szemlélettel. Az üzleti szféra és a nyilvános közösségi intézmények közötti egészséges egyensúly megbomlani látszik. A multinacionális cégek uralmuk alá vonták az információforrások nagy részét. A politikusok és döntéshozók egyre inkább közgazdasági szemlélettel tekintenek a könyvtárakra, figyelmen kívül hagyva demokratikus intézményi szerepét. A könyvtár használóit manapság „fogyasztóknak” (consumer) illik nevezni, divat a könyvtárakat cifra könyvesboltok mintájára berendezni, és ajánlott a piaci modellel szerint egymással versenyeztetni őket. Pedig – mint Mintzberg rámutat – a társadalom bizonyos intézményeket éppen azért tart fenn a köz pénzéből és támogatásával, mert a működésükből származó hasznot igen nehéz objektív kritériumok alapján mérni. Az iskola, a könyvtár, a múzeum és a többi kulturális intézmény kétségtelenül hatással van a társadalomra, de ez a hatás sokkal észrevétlenebb módon nyilvánul meg, mint a profitorientált vállalkozásoké.

Egyre nyilvánvalóbbak ennek a szemléletnek a pénzügyi hatásai. A könyvtárakat arra ösztönzik, hogy a közpénzek helyett minél inkább szponzorok támogatására és saját bevételeikre támaszkodjanak. A technikai eszközök annyira fontosak a mai gazdaság számára, hogy ezek beszerzését még a közintézmények számára is szívesen támogatják (Lásd a Gates Alapítvány adományait), ám a könyvtár hagyományos kiadásaira – dokumentum-beszerzés, retrospektív katalogizálás, épületfenntartás – már egyre nehezebb megfelelő mértékű forrásokat szerezni.

A piaci szemlélet másik jellemző megnyilvánulása a könyvtárnak gyorsinformáció-szolgáltató üzem-

mé történő degradálása. Az elvárás: a McDonald's mintájára minél gyorsabban szolgáljuk ki a fogyasztót a lehető leggyorsabban „elkészíthető” információval. Pedig a könyvtár számára lehetőséget – és forrásokat – kell biztosítani az elmélyült tanulás, kutatás támogatására, a hátrányos helyzetű csoportok elérésére is.

Nem engedhető meg, hogy a könyvtárak szolgáltatásai és gyűjteményei a magángazdaság, és nem a köz javát szolgálják. Mi nyilvános közintézmények vagyunk, melyeket demokratikus okokból és célból alapítottak. A könyvtár megfelelő működtetése érdekében lehet ésszerűen élni az üzleti élet adta lehetőségekkel, de nem szabad feladni alapvető értékeinket, a demokrácia szolgálatát.

(Fazokas Eszter)

Nemzetközi könyvtárügy

Lásd 237

Nemzeti könyvtárügy

05/205

SIMON, Elisabeth: Estonia revisited – Bibliotheken und Bibliothekare in Estland = Bibliotheksdienst. 38.Jg. 2004. 12.no. 1572-1580.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Könyvtárak és könyvtárosok Észtországban

Könyvtárügy

A *Bibliothekarische Auslandsstelle* egykori munkatársa (jelenleg a *BibSpider* nevű kis kiadó vezetője) Észtországot jól ismeri. Cikkében először a tallinni nemzeti könyvtárat mutatja be – elsősorban a rendszerváltás óta bekövetkezett változásokat ismertet-

ve –, majd az észt könyvtárügy egyéb vonatkozásaira tér ki, és összegzi egy látogatás tapasztalatait is. Észtország a függetlenség elnyerése (1991) óta gyors társadalmi, kulturális és gazdasági fejlődésnek indult. A könyvtárügy átalakulásáról a *Libraries and librarianship in newly independent Estonia 1991-2002* című kiadvány (Tallinn, 2002) tájékoztat. (Sok segítséget érkezett többek között a szomszédos Finnországból, ahol sok észt diák tanul vagy tölti szakmai gyakorlatát.)

Nyelvrokonaink az új technológia lelkes hívei. Nemcsak a könyvtárakban, szállodákban és vendéglőkben, hanem vidéken is mindenütt vezeték nélküli számítógépes internet-hozzáférésre van lehetőség – talán a még mindig hiányzó távközlési hálózat pótlására.

A tudósításból azt is megtudjuk, hogy az ország fővárosában, Tallinnban csak pedagógiai egyetem van, amely az észt akadémia megszűnése után annak értékes, 2,2 millió kötetes könyvtárát örökölte, és hogy Tartuban található az ország nagy múltú tudományegyeteme. 1802-ben alapított könyvtára modern, jelentős használó-képzést folytatnak, ingyenes az internet-hozzáférés a diákok számára, az *információs jártasság* pedig az egyetemi tananyag része.

Észtország jelentős turisztikai központja *Viljandi* városa, ahol 1952 óta működik főiskola (*Kultuuriakadeemia*); itt a művészeti képzés (színház, tánc, zene stb.) mellett könyvtár- és információtudományi szakképzés is folyik: három tanszéken (könyvtári, információtudományi és dokumentum-menedzsment) tanszéken képeznek könyvtárosokat. (Bővebben a <http://english.kultuur.edu.ee/eng> címen lehet tájékozódni erről.)

(Murányi Lajos)

05/206

KATUŠČÁK, Dušan: Projekt KIS3G a cesta k Slovenskej knižnici = IT lib. 8.roč. 2004. 4.no. 19-23.p. Bibliogr.

A KIS3G projekt és a szlovák könyvtárak

Számítógépesítés

A KIS3G (3. generációs könyvtári-információs rendszer) projekt a Virtua könyvtári-információs rendszert használó intézményeket köti össze. A projekt a Szlovák Nemzeti Könyvtár 2004-ben kormánydöntés alapján beszerzett szoftveréhez, a Virtua-hoz való csatlakozáson alapul. A használók számára a *Szlovák könyvtár* nevű portál (www.kis3g.sk) és a *Memoria slovacica* elnevezésű digitális könyvtár portáljához való hozzáférést teszi lehetővé.

A projekt alap gondolata a könyvtárak közös szoftverrel való ellátása, a könyvtári internet-használat támogatása, lényegi célja a könyvtári és információs szolgáltatások minőségének, tartalmának és formájának javítása. A program alternatívát kínál a helyi megoldások helyett, de nem zárja ki azok használatát.

A közös szoftver használata mellett elsősorban gazdasági megfontolások szólnak: a különböző szoftverek éves követési és licencldíjai, valamint karbantartásuk költségesebb, mint az azonos szoftveré. Sok helyen nem is rendelkeznek alkalmas rendszerrel.

A centralizált megoldásnak számos külföldi példája létezik. Az USA Kongresszusi Könyvtárában sok helyi szoftver használata helyett döntöttek a Voyager rendszer mellett. Hasonló példa lehet Finnország, ahol több mint tíz helyi rendszert váltottak ki egy közös gépen futó, a nemzeti, az egyetemi és nyilvános könyvtárakat közösen kiszolgáló szoftverrel.

Jó példaként szolgált a Virtua bratislavai alkalmazása a Komenský Egyetem 12 karának könyvtárai között.

A Virtua szoftvert 2003 decemberében szállították, a rendszer 43.1-es verziójának installálására 2004

tavasznán került sor. Jelenleg a 43.5-ös verziót használják.

A Virtua integrált információs rendszer háromrétegű architektúrája Windows 2000 operációs rendszer, UNIX OS szervert és Oracle 8 adatbáziskezelőt használ.

A használó választhat valamennyi könyvtár dokumentumtípusai, vagy a különböző könyvtárak katalógusai között, olvasóként bejelentkezve előjegyezhet vagy kölcsönözhet dokumentumokat az iPortálon keresztül.

A tagkönyvtáraknak a projekt keretében az alábbi technikai feltételekkel kell rendelkezniük: Win. 2000 vagy Win. XP operációs rendszerű PC, 150 MB szabad lemezterület installáció előtt és 100 MB installáció után, legalább 64 MB RAM, TCP/IP protokoll a Virtua szerverhez, internet csatlakozás biztosítása.

Kölcsönzés esetén vonalkódok és vonalkód-olvasó is szükséges. Rádiófrekvenciás dokumentumazonosítás esetén az azonosításhoz szükséges kellekek biztosításával önkiszolgáló kölcsönzési rendszer alakítható ki a Virtua rendszerrel.

A KIS3G projekthez főként könyvtárak, múzeumok, galériák és más dokumentumgyűjtemények csatlakozhatnak. Célja a nemzeti kulturális örökség közös rendszerű hozzáféréseinek biztosítása.

A működés összehangolását szabványos keretek (ISO 2709-en alapuló MARC 21, AACR, SGML, Dublin Core, ISO EDIFACT stb.) garantálják.

A Virtua rendszerben dolgozók képzését két fázisban bonyolították 2004 első és második felében, az OPAC, a katalógizálás, a kölcsönzés, az időszaki, a gyarapító modul és a rendszeradminisztráció oktatásával.

A Virtua rendszerben hozzáférhető adatbázisokban lehetőség van a közös adatok együttes használatára, valamint az egyedi, helyi adatok elkülönítésére. A rendszerbe beépített eszközök kiválóan alkalmasak a duplikációk kiszűrésére, amelyet az összes

forrásból betöltött manipulációs adatbázisban végeznek.

A közös adatbázisban a használók a következő típusok szerint kereshetnek: könyvek (monográfiák és régi könyvek, nyomtatványok), időszaki kiadványok, cikkek, számítógépes gyűjtemények, térképek, zenei anyagok, vizuális anyagok, vegyes anyagok.

A konverziók 2004 áprilisától decemberéig tartottak, és minden egyes esetben egyedi eszközöket és elbírálást igényeltek. Az Aleph 300 és 500 rendszerből közel 900 ezer időszaki kiadvány cikkeinek adata lett konvertálva, amelyek az interneten hozzáférhetőek.

A digitális könyvtár mintegy 1000 fotódokumentációt, 4000 teljes szövegű cikket, múzeumok és galériák gyűjteményéből 9000 adatot, besorolási fájlként 5000 testületi szerzőt, 30 ezer alkotót és 4000 tárgyszót tartalmaz.

A konverziós program kiemelkedő teljesítménye volt a beszercebányai tudományos könyvtár anyagának áttöltése, folyamatos forgalom biztosítása mellett.

Jelenleg a projekt csak a nemzeti könyvtár és a tagkönyvtárak közötti kétoldalú megállapodás alapján működhet. A közös szoftver működtetéséhez a nemzeti könyvtárnak évente mintegy 5 milliós többletkiadásra van szüksége.

(Prókai Margit)

05/207

PIERRE-LOUIS, Elizabeth: Roots of hope: Haiti's community libraries promise a better future = Am.Lib. 35. vol. 2004. 7.no. 48-50.p.

A remény gyökerei: Haiti közösségi könyvtárainak bemutatása

Könyvtárügy; Községi könyvtár

A közkönyvtárak nevei, például a „Remény lángja”, a „Remény gyökere”, vagy a „Jövő fénye” a könyvekhez való szabad hozzáférés igényét fejezi ki. A korábban létrehozott könyvtárak híres írók

vagy az igazságért és demokráciáért harcolók nevét kapták. Mivel a közkönyvtárak városuk és a környék kulturális centrumai, nevük a közösség álma-it, és az általuk értékelte hosszán tartó hagyományokat fejezi ki.

Az ország 1804-ben vívta ki függetlenségét. A Karib tengeren található, a Hispaniola sziget nyugati részén fekszik, keleten a Dominikai Köztársaság határolja. A lakosság kilátásai sivárak, tekintettel az írástudatlanságra, a rossz életkörülményekre és az alacsony várható életkorra. A 29 évig tartó Duvalier diktatúra bukása után ismét megjelennek olyan értékek, mint a sajtó és a gyülekezés szabadsága. Így kedvező a környezet az ifjúsági szerveződések és a közkönyvtárak számára is.

Haiti hagyományos könyvtári rendszerének részei a Nemzeti Könyvtár (30 ezer könyv) a fővárosban, kulturális központok, amelyek a haiti és francia kormányzat közös programjának eredményeként jöttek létre, valamint a Francia Intézet Könyvtára és az Alliance Françaises által működtetett fővárosi és hat vidéki városi könyvtár (27 ezer könyv).

Ezzel ellentétben a közkönyvtárak szegényes környezetben jöttek létre, s nem kapnak semmilyen állami támogatást, tagdíjából tartják fenn magukat. Az őket létrehozó csoportoknak nincs közszolgálati gyakorlata, nincsenek tisztában a célokkal. Nagy erőfeszítéssel igyekeznek kielégíteni a könyvek, folyóiratok és videók iránti igényeket, de a képzés, a források és felszerelés hiányosságai hamar letörlik várakozásaikat.

Ezen a helyzeten próbált segíteni Soros György alapítványa, a FOKAL (Foundation for Knowledge and Liberty). A FOKAL 1996-tól kezdte támogatni a kis köz- és iskolai könyvtárakat. Számuk mostanra eléri az ötvenet. A nagyobb fővárosiakat évi 40 ezer \$-ral, a kisebbeket 3-5000 \$-ig terjedő összeggel támogatja.

Haitin a könyvtárakat hagyományosan olyan helyeknek tartották, ahol a csend uralkodik. Tekintélyes kutatók, alkalmanként diákok gyűlnek össze

itt, hogy enciklopédikus tudásukat gyarapítsák. A könyvek nagy becsben vannak és nehezen hozzáférhetők. Ezen a szemléleten akart változtatni a FOKAL, melynek célja, hogy a közkönyvtárakat otthonos helyé alakítsa, megerősítse a gyerekkönyvtári szolgáltatásokat (a gyerekek a lakosság 48%-át teszik ki), adományokkal és vásárlással fejlessze a gyűjteményt, segítse vonzó programok megszervezését. Ezek a kis könyvtárak központi szerepet játszanak a demokrácia népszerűsítésében. Az írástudás szempontjától eltekintve a könyvtárak számos programot szerveznek a gyerekeknek, nőknek, időseknek. Partnerei a többi kulcsfontosságú közösségfejlesztő intézménynek, mint pl. a rádióadók, iskolák, szervezetek, melyeknek célja az informálás, az öntudatra ébresztés és a közösségi szellem kialakítása.

Az egyik legismertebb közkönyvtárat 1996-ban alapították a főváros elszegényedett negyedében. Alapja Monique Calixte hagyatéka. A könyvek mellett multimédiás szolgáltatásokat is nyújtott a könyvtár, sőt táncklektétől a legkülönbözőbb programokat igyekezett biztosítani a közösség története és jelenlegi tevékenységeik egyesítése érdekében. Kiállításokat rendeztek, meghívtak művészeket, előadóművészeket, hogy tevékenyen vegyenek részt a műhelymunkákban, vitákban. A könyvtárosok lelkes munkájának eredményeként az intézmény kinötte az épületet. A FOKAL mind a könyvtár, mind az alapítvány számára új épületet biztosított 2003-ban. Az épület multifunkcionális, sokfajta tevékenységnek ad helyet, s lehetővé tette a könyvtári szolgáltatások bővítését is.

A további fejlődés azonban nehézséget okoz. Az első gond anyagi természetű. A Soros Alapítvány 2010-ig támogatja a könyvtárakat. A jelenlegi kiadások alapján a FOKAL kb. 50 könyvtárat tud még 5-6 évig finanszírozni. Forrásteremtő programokat kell tehát találni. Ilyen ötletek merültek fel, hogy fogadjon örökbe valaki egy könyvtárat, vagy finanszírozza egy gyerek éves tagsági díját. Próbál-

nak olyan támogatókat (követségek, intézetek, hazai és nemzetközi magánszemélyek), keresni, akik hajlandók adományokkal segíteni a közfinanszírozás nélküli könyvtárakat.

A második probléma a szakképzett könyvtárosok hiánya. Nincs akkreditált könyvtárosképzés Haitin. A FOKAL 1998-ban indított el egy egyszerűsített osztályozási és katalogizálási programot. Eddig 80 főt képeztek ki. Ezenkívül Illinois egyetemére küldtek három csoportot tanulmányi útra, akik hazatérve átadták tapasztalataikat.

A harmadik nagy probléma az oktatás alacsony színvonala. Az országnak két hivatalos nyelve van: a francia és a kreol. Az olvasók látják a könyvek adta lehetőségeket, de egyelőre legtöbbjük számára a kínok kínját jelenti a legegyszerűbb szöveg elolvasása is. Így bizony nehéz megértetni velük az olvasás örömét. A könyvtárosok erőfeszítéseket tesznek a könyvek demisztifikálására, az olvasás gyakorlására és a szövegértésre, de gyakran úgy érzik, hogy ebben az időigényes feladatban magukra maradtak.

A közkönyvtárak jövője kétélű: megnövekedett láthatóságuk az olvasás fontosságának felismeréséhez vezetett, ugyanakkor még nincs állami támogatásuk, ami nagy terhet jelent a kis közösségeknek a már meglévő szolgáltatások fenntartásában.

A FOKAL keresi a megoldásokat a közkönyvtárak helyzetének megszilárdítására. A könyvtárak reménykednek abban (Lásd.: „Remény lángja”), hogy állami fenntartással működhetnek, s közös erőfeszítéssel, de megőrizve sajátosságukat és dinamizmusukat, erős közkönyvtári hálózatot tudnak létrehozni.

(Szénászky Mária)

Lásd még 223-224, 236

Központi szolgáltatások

05/208

JUNGER, Ulrike – ALTENHÖNER, Reinhard: Die ZDB auf dem Weg zu neuen Diensten. Neue Entwicklungen bei der Zeitschriftendatenbank = Bibliotheksdienst. 38. Jg. 2004. 11.no. 1445-1454.p.

A német központi folyóirat-adatbázis új szolgáltatásai

Fejlesztési terv; Időszaki kiadvány; Igény; Központi katalógus -online

A német könyvtárügy számára a *Zeitschriftendatenbank*, vagyis a folyóiratok központi adatbázisa (ZDB) révén a folyóiratok és sorozati (folytatólagos) kiadványok olyan hatalmas adatbázisa áll rendelkezésre, amely a hetvenes években jött létre országos központi katalógusként, és szinte valamennyi tudományos könyvtár anyagát tartalmazza, így áttekintést ad a (tudományos) folyóiratok teljes állományáról. Mivel minden folyóiratféleséget feltár, lehetséges benne az integrált keresés (<http://www.zeitschriftendatenbank.de/>). A ZDB évek óta minőségi szolgáltatásokat biztosít a könyvtárak számára, emellett

- de facto szabványos címfelvételeket tartalmaz, így fontos katalogizálási forrás,
- rendszeres adatcsere-kapcsolatban áll a regionális és helyi rendszerekkel,
- a könyvtárközi kölcsönzés alapvető eszköze és a dokumentumszolgáltatók számára adatbázisként szolgál,
- a ZDB-ban használt azonosító szám országos szinten érvényes támpont a különböző adatbázisok, illetve adatállományok összekapcsolásához,
- adatai a webalapú OPAC-on keresztül az egész világon elérhetők.

Az adatbázis értékelése és esetleges fejlesztése érdekében a *Német Kutatási Központ* (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) és a ZDB szervezésében 2004 januárjában kerekasztal-megbeszélést szervezett Berlinben – többek között a regionális könyvtárhálózatok, a regensburgi Elektronikus Folyóirat-könyvtár (*Elektronische Zeitschriftenbibliothek*, EZB) és a nagy tudományos információk portál, a *Vascoda* képviselőinek a részvételével –, akik elemezték a ZDB gyöngeségeit és erősségeit, de az eszmecsere lényegében a partnerek és a használók elvárásairól, és az ebből fakadó tennivalókról szólt. Az itt elhangzottak képezték a kiindulópontját és alapját annak a fejlesztési tervnek, amelyet a cikk az alábbi fejezetekben ismert:

- Válasz a megváltozott körülményekre,
- A jövőbeli fejlesztés fontosabb pontjai,
- Konkrét lépések megfogalmazása.

Mindezek a lépések azt szolgálják, hogy a folyóiratok központi adatbázisa jobban szolgálja a felhasználókat, megkönnyítse a keresést és a használatát növelje, valamint a korszerű igényekhez igazítsák ezt a fontos munkaeszközt.

(Murányi Lajos)

05/209

GABEL, Gabel U.: Das „Center for Research Libraries“ in Chicago = Bibliotheksdienst. 38. Jg. 2004. 9.no. 135-138.p.

Amerikai könyvtárak közös tároló könyvtára, a Center for Research Libraries

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Tároló könyvtár; Városi könyvtár

A tároló könyvtár (több könyvtár által közösen fenntartott kihelyezett könyvraktár) kérdése ismét előtérbe került. Az Egyesült Államokban most tervezik három nagy könyvtár (Columbia University Library, Princeton University Library és New York Public Library) egy 35 millió kötet befogadására alkalmas új tároló könyvtár létrehozását.

A kihelyezett közös raktár eszméje először az Egyesült Államok egyetemi könyvtárai körében született meg az 1930-as évek végén. A Carnegie-Alapítvány által támogatott 1940-es tanulmányterv szerint a tervezett közös intézmény funkciója:

- az állománygyarapítási elvek koordinálása,
- kooperatív gyarapítás,
- központi katalogizálás,
- a kevésbé használt irodalom közös megőrzése és igény esetén rendelkezésre bocsátása.

1949-ben jött létre a Midwest Inter-Library Center tíz egyetem együttműködése révén (Chicago, Illinois, Indiana stb.), és rövidesen újabb három intézmény csatlakozott a közös vállalkozáshoz. Chicago biztosította a telket, és a mintegy egymillió dollárt követelő építkezés a Rockefeller-Alapítvány segítségével 1951-re fejeződött be. Az új létesítmény 1955-ben egymillió, 1964-ben már kétfélmillió könyvtári egységet őrzött. A vállalkozásban részt vevő könyvtárak száma 19-re emelkedett. Utóbb megszüntették a területi korlátozást, a kezdetben közép-nyugatinak induló kezdeményezésnek az Egyesült Államok bármely könyvtár tagja lehetett.

Az 1950-es évek végétől az intézmény a megőrzés mellett állománybeszerzésre is vállalkozik, a tagok kérhetik meghatározott címek beszerzését. 1964-ben a tároló könyvtárat az Egyesült Államok nemzeti intézményévé nyilvánították, ami névváltoztatásban is kifejeződött: 1965-től az új elnevezés: Center for Research Libraries (CRL). A vezetői grémiomot 16 fős tanácsadó testület alkotja. A teljes értékű tagság mellett a kisebb könyvtárak számára bevezették a külső tagsági státuszt. Az 1970-es évek végén 110 teljes jogú és 70 külső tagja volt a CRL-nek. A kölcsönzésre kiadott kötetek száma 1979-ben meghaladta az ötvenezret.

Mivel az 1970-es évektől mind több tagkönyvtár kényszerült a drága szakfolyóiratok lemondására, és a CRL ezek előfizetését már nem tudta átvállalni, felmerült a British Library Lending Division-nel való együttműködés gondolata. A CRL javaslatot

Együttműködés

05/210

SEAMAN, Scott: Collaborative collection management in a high-density storage facility = Coll.Res.Lib. 66.vol. 2005. 1.no. 20-27.p. Bibliogr. 12 tétel.

Állományalakítási együttműködés négy egyetemi könyvtár közös tömörraktári vállalkozása (PASCAL) keretében

Állomány használata; Egyetemi könyvtár; Esettanulmány [forma]; Hozzáférhetőség; Tároló könyvtár; Tömör raktár

Az amerikai Tudományos Könyvtárak Szövetségének (Association of Research Libraries, ARL) becslése szerint a tagkönyvtárak állománya 2001-2002-ben 9 480 045 kötettel gyarapodott. Ez évente 355,5 polckilométert tett ki. Az új könyvtárak tárolókapacitása a közösségi terek és az információs technológia rovasára csökken; a ritkábban használt dokumentumok külső raktárakba kerülnek. (A könyvtár-építésszek szerint az egymillió kötetes állománnyal rendelkező könyvtáraknak ma már szerves része a külső raktár; különösen népszerű a tömör-raktározás, hiszen a hagyományos polcokkal szemben hétésszer annyi dokumentumot képesek befogadni.)

A PASCAL-t (*Preservation and Access Service Center for Colorado Academic Libraries*), Colorado állam tömör raktáras létesítményét, négy felsőoktatási könyvtár működteti. Másol is akad közös létesítmény, de ez volt a legelső és az egyetlen, amely az ún. PPP keretében működik, vagyis a köz- és a privát szféra együtt van jelen benne, hiszen a két Colorado Egyetem (Boulder, Denver) és az Egészségtudományi Központ (*Health Science Center*) állami, a *University of Denver* pedig magánegyetem. A PASCAL-t tervezése során mindvégig olyan létesítménynek gondolták el, amely különböző gyűjteményeket integrál magába, elektronikus hozzáférést nyújt, gyors szállítási lehetőséget biztosít a résztvevők és az állam szélesebb könyvtári közössége szá-

dolgozott ki, hogy a tároló könyvtárat az angol minta alapján nemzeti folyóiratközponttá építse ki, s bár a törvényjavaslat a Kongresszus elé került, a szenátus végül nem fogadta el.

A növekvő költségek miatt egyre több könyvtár mondta föl a tagságát; az 1996-os mélyponton a tagkönyvtárak száma 124-re süllyedt. Az intézmény ekkor a következő területekre korlátozta tevékenységét:

1. Tudományos folyóiratok: csak az amerikai könyvtárak gyűjtőkörébe tartozók
2. Újságok: 16 ezer cím, ebből 6600 külföldi. (Mennyiségét tekintve ez az USA második újsággyűjteménye)
3. Külföldi disszertációk (kb. 800 ezer)
4. Ritka és nehezen beszerezhető anyagok a következő régiókból: Távol-Kelet, Afrika, Latin-Amerika, Dél-Ázsia, Kelet-Európa
5. Speciális anyagok: mikrofilmgyűjtemény, brosrák, különféle aprónyomtatványok.

Jelenleg a CRL 9 ezer négyzetméternyi raktárában 4,5 millió állományegységet tárol, ebből 2003-ban 69 ezret küldtek ki a 192 tagkönyvtár számára. 35 dolgozójuk van, évi költségvetésük 4,7 millió dollár.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 242

mára, vagyis mind a felsőoktatási, mind a köz-
könyvtárakat ellátja.

Igen különböző nagyságú egyetemekről, különböző
programokról és eltérő nagyságú állományokról
van szó. A létrejött együttműködés a pragmatikus
szemlélet és a földrajzi adottság eredménye: mind-
egyik partner raktár bővítésre szorult, de az egye-
tem területén egyikük sem tudta ezt megoldani, és
mind a négyen Denver körzetében találhatók.

Az állam felsőoktatási könyvtárai régóta együttmű-
ködnek egymással: már a nyolcvanas évek elején
saját online rendszert hoztak létre, 1998-ban pedig
egy közös központi katalógus, a *Prospector* kialakítá-
sába fogtak 23 könyvtár részvételével – köztük
volt a négy PASCAL-könyvtár is. Ennek a közös ka-
talogusnak kulcsszerepe lett a közös állománygya-
rapítási és raktározási projekt megvalósításában. A
tanulmány a továbbiakban részletesen ismerteti az
állománygyarapítás kialakításának részletkérdéseit,
problémáit.

A PASCAL a kevésbé használt dokumentumok
egyetlen példányát tárolja, ezeket a régió könyvtá-
rai egy központi katalóguson keresztül érhetik el
egységes kölcsönzési szabályok szerint. A négy
könyvtár közös külső raktárából regionális forrás-
központ, szinte önálló könyvtár lett, és több intéz-
mény is jelezte már, hogy csatlakozni szeretne a
PASCAL-hoz. Ezek szerint a coloradoi modell sike-
resnek bizonyult.

(Murányi Lajos)

Lásd még 230

Jogi szabályozás

05/211

BATTISTI, Michele: Les droits de reproduction dans
les bibliothèques, les archives et les musées: sources
de revenus ou de partenariat? = Documentaliste. 41.
vol. 2004. 6.no. 343-348.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

**Másolási jog a könyvtárakban, levéltárakban és
múzeumokban**

Másolás; Szerzői jog

A könyvtárosok, levéltárosok és múzeumvezetők
számára szervezett szakmai összefogó témája a
kulturális intézményeknek a másolással kapcsola-
tos gyakorlata volt. A találkozó alkalmat adott az
egyes gyűjtemények fejlesztésével kapcsolatos vé-
leménycserére is. A szemináriumon, amelyet a
Reimsi Egyetem kulturális örökség intézete, a
troyesi médiatár és az Interbibly, a könyvtárak, le-
véltárak és információszolgáltatások együttműkö-
dési hivatala szervezett, áttekintették a másolásra
vonatkozó jogszabályokat.

(Autoref.)

05/212

KOVÁČIK, Ján: K niektorým otázkam autorského
práva a knižnic = Knižnica. 6.roč. 2005. 2.no. 3-12.p.
Bibliogr. 7 tétel.

Res. angol nyelven

**A szerzői jog egyes kérdéseiről a könyvtárak
szemszögéből**

Elektronikus könyvtár; Szerzői jog

2004. január 1-től érvényes az új szerzői jogi tör-
vény (618/2003) minden olyan emberi alkotótevé-
kenységre, amely irodalmi, tudományos vagy mű-
vészeti alkotásban valósul meg.

A törvény valamennyi szlovák állampolgárságú
vagy állandó tartózkodási engedélyű szerzőre, a
Szlovák Köztársaság területén nyilvánosságra ho-
zott művekre, a nemzetközi szerződések alapján ér-
vényben lévő, szerzői jogi hatályú, törvényesen rati-
fikált termékek védelmére vonatkozik.

A törvény védelme nem vonatkozik a mű tartalmá-
ban leírt, értelmezett gondolatokra, módszerekre,
elvekre, felfedezésekre, információkra. Ki vannak

zárva a szerzői jogi védelemből a közérdeklődéshez köthető alkotások, a hivatali döntéshozatal hatáskörébe tartozó művek, a nyilvános közlemények, jegyzékek, listák, a napi hírek.

A szerzői jogi törvény érvényességének kezdete a mű keletkezési ideje, vagyis az a pillanat, amitől fogva az alkotás bármilyen formában felfogható, érzékelhető, a copyright záradék feltüntetésétől függetlenül.

A szerzői jog alanya törvény szerint az, aki a művet létrehozta. A gyűjteményes művek esetén az a személy, aki a mű tartalmát válogatta, rendezte. A szerzői jog eredeti alanya az a személy, akihez a szerzői jog elidegeníthetetlenül tartozik. Lehet olyan jogi személyiség is, aki a szerzői jogot kizárólagos licenc-szerződéssel megszerezte, vagy akire örökségként rászállt ez a jog. A mű hasznosításának leggyakoribb esete a szerző hozzájárulásával keletkező felhasználói, kétoldalú licenc-szerződés. Amennyiben a szerző a jogát átruházza, a szerződés érvényességének ideje alatt szerzői jogát nem gyakorolhatja.

Az érvényes törvény a szerzői jogot személyhez fűződő jogokra és vagyoni jogra bontja.

A személyhez fűződő jog keretén belül a szerzőnek joga van művét saját nevével vagy álnévvel megjeleníteni vagy nem megjeleníteni, dönteni a mű nyilvánosságra hozataláról. A személyhez fűződő jogok a szerző halálával elévülnek.

A vagyoni jogra vonatkozó elvek két részre bonthatóak: rendelkezési jogra és vagyoni jogra.

A vagyoni joghoz köthető a szerző saját művének hasznosítási joga és a szerző egyetértési joga mindennemű felhasználással kapcsolatban. Ezek a mű nyilvános terjesztésével, többszörözésével, átdolgozásával, fordításával, kiállításával, közvetítésével kapcsolatos kérdések lehetnek, melyek a szerzőt egész életében, halála után pedig 70 évig örökösait illetik meg. A kikötött idő lejártá után a szerzői jog szabaddá válik, a mű szabad felhasználású lesz. Ez abban az esetben is bekövetkezik, ha a szerző után nem maradnak örökösök. A szerző személyhez fű-

ződő jogait azonban a szabad felhasználás esetén sem szabad megsérteni.

A szerzői jog érvényességi idejében a művet használni kizárólag a szerző engedélyével, érvényes vagy törvényes licenc keretében vagy jogszerű bírósági döntés alapján lehet.

A vagyoni jog korlátozásának törvényes esetei közé tartozik a művek könyvtári és levéltári használata. A könyvtárak számára fontos szempont az eredeti mű nyilvános terjesztése haszonbérlet vagy kölcsönbe adás alapján.

A művek többszörözése csak a szerző engedélyével történhet, kivéve, ha a mű hasznosítása személyes szükségletekre és olyan céllal történik, amely sem közvetve sem közvetlenül nem kereskedelmi jellegű. Meg kell azonban különböztetni az egy példányban történő, személyes használatra szánt sokszorosítást a nyomdai sokszorosítástól. A nyomdai másolás a szerzői jogokba való durva beavatkozást jelenthet, amiért a szerzőnek joga van különböző mértékű el-lenzolgáltatást kérni.

Könyvtárak a szerző engedélye nélkül készíthetnek másolatot a műről az alábbi esetekben: saját gyűjteményükből személyes kérésre, csak a könyvtár vagy levéltár tereiben használható művelődési vagy tudományos-kutatási céllal, vagy az eredeti műről a saját gyűjtemény számára archiválási, védelmi céllal. Ha a könyvtárak saját olvasóik részére, művelődési, tudományos-kutatási céllal készítenek a művekről másolatokat, azt kizárólag a könyvtár tereiben használják és ott is hagyják, nem kell térítést fizetniük. Erről az olvasókat tájékoztatni szükséges, ha az olvasók ettől eltérnek, a felelősség az ő személyüket terheli.

A sokszorosítás szabályai csak és kizárólag a papír alapú másolásra vonatkoznak, nem érvényesek a digitális vagy elektronikus másolatokra. Az európai szabályozással összhangban minden szerzői jogokat érintő online szolgáltatás engedélyhez kötött. A digitális formában elérhető alkotások közül a szabad felhasználású anyagok kódolatlanok, távolról elérhetőek, nyomtathatóak. A kódolt digitális mű-

vek esetén csupán egyetlen példányban nyomtatható a mű a felhasználó számára, további nyomtatás blokkolás miatt lehetetlen, sőt a használat sem engedélyezett. A korlátozás jelszóval védett felhasználást is jelenthet. Ha a digitális könyvtár a hagyományos könyvtárhoz hasonlóan biztonságosan működik, a használó egyetlen nyomtatott példányt kap, az eredeti mű pedig a digitális könyvtár szerverén marad.

Speciális művek az iskolai alkotások, amelyeket a diákok tanulmányi kötelezettségük teljesítése közben hoznak létre. Ezekben az esetekben is védett a szerzői jog, de a törvény a felhasználás jogának engedélyezését kivonja a szerző egyetértése alól. Az iskola és a szerző licenc szerződést köthet a felhasználást illetően, de az iskolának akkor is jogában áll, hogy a szerző hozzájárulása nélkül hasznosítsa a művet.

A digitális mű olvasása és nyomtatása a használók által akkor legális, ha a használó személyes igényeit szolgálja, saját számítógépén történik. Minden egyéb esetben a digitalizált mű korlátlan és ellenőrizetlen sokszorosításához a szerző hozzájárulását kell kérni.

(*Prókai Margit*)

05/213

MÜLLER, Harald: Kopienversand vor Gericht. Börsenvereine und Wissenschaftsverlage verklagen deutsche Bibliotheken und Subito e.V. = Bibliotheksdienst. 38. Jg. 2004. 9.no. 1120-1125.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

A másolatküldés a bíróság előtt. A tudományos kiadók beperlik a német könyvtárakat és a Subito egyesületet

Másolatszolgáltatás; Szerzői jog

2004 nyarán a Német Könyvkereskedők Egyesülete (Börsenvereine) és néhány nagy folyóiratkiadó cég Németországban, Angliában és az Egyesült Államokban egyidejűleg három feljelentést tett német

könyvtárak ellen. A vád: jogtalanul küldenek a felhasználóknak folyóiratcikk-másolatokat.

A konfliktus hosszú évekre nyúlik vissza. A német kiadók már az 1960-as években megkísérelték megakadályozni – sikertelenül – a szerzői jogi törvény alkotásánál, hogy az új jogszabály lehetővé tegye a könyvtáraknak cikkek másolását használóik számára. A következő években állandó vita folyt a folyóiratcikk-másolatok jogosságának kérdésében. Az 1990-es évek közepén merült fel az NSZK-ban egy központi könyvtárközi ellátó intézmény (SUBITO) terve, mikor azonban ebbe az Oktatási és Tudományügyi Minisztérium a kiadókat is be akarta vonni, több kérdésben nem tudtak megegyezni. Előszörban a digitális úton történő közvetítés jogi kérdése maradt nyitva. A Könyvkereskedők Egyesülete jogtalannak találta, hogy cikkmásolatokat szolgáltatassanak a közvetlen használóknak, ezért 1994 szeptemberében próbapert indított a hannoveri Műszaki Könyvtár ellen. A Szövetségi Bíróság elutasította a vádat, de utalt arra, hogy a szerzői jog ebben a vonatkozásban hézagos.

2000-ben újra kísérlet történt a könyvtárak és a kiadók között egy átfogó keretszerződés létrehozására, mely szabályozta volna a folyóiratcikkek digitális úton történő eljuttatásának feltételeit, de az években át húzódozó tárgyalások sem vezettek eredményre.

2003 szept. 13-án új szerzői jogi törvény lépett életbe. Bár a Könyvkereskedők Egyesülete és a kiadók a törvény előkészítésének ideje alatt széles körű kampányt folytattak érdekeik érvényesítéséért, az általuk javasolt tiltás végül nem került be a törvény szövegébe. Az új jogszabály leszögezte, hogy a nyomtatott kiadványok szövege digitális úton is hozzáférhetővé tehető, nem foglalt viszont állást egyértelműen a felhasználónak való közvetlen küldés kérdésében.

2004-ben ez ügyben három feljelentés érkezett. Angliai ill. amerikai illetékességű nemzetközi kiadóvállalatok két ízben feljelentést tettek a kölni Orvos-

tudományi Könyvtár és fenntartója, Észak-Rajna-Vesztfália tartomány ellen azzal a váddal, hogy az ott folyó folyóiratcikk-másolat szolgáltatás sérti az angol ill. amerikai szerzői jogot. Ezzel egy időben a Német Könyvkereskedők Egyesülete a müncheni tartományi bíróságnál feljelentést tett az augsburgi Egyetemi Könyvtár ellen. Az utóbbi, kifejezetten mintapernek szánt feljelentés célja: jogilag tiltsák meg a könyvtáraknak ill. a SUBITO-nak, hogy könyvtárközi kölcsönzés keretében cikkmásolatokat küldjön a felhasználóknak. A beadvány azzal is érvelt, hogy a SUBITO üzleti vállalkozás, s mint ilyen csak külön kiadói engedéllyel készíthetne másolatokat, ilyen engedéllyel azonban nem rendelkezik. A feljelentők egyúttal az EU Bizottságnál is panaszt emeltek Németország ellen, arra hivatkozva, hogy a német szerzői jog ellene mond a magasabb rendű EU jogszabályoknak, amelyek szerint a német könyvtárakban folyó másolatkölcsönzés egyértelműen jogellenesnek tekinthető.

A panaszt tevők érvelése szerint a cikkek könyvtári kölcsönzésére vezethető vissza, hogy a tudományos folyóiratok megrendelése Németországban évente 6%-kal csökken, ami nekik tetemes veszteséget okoz. (Arról viszont hallgattak, hogy a folyóiratok árát a kiadók évről-évre ennél jóval nagyobb mértékben emelték, a befagyasztott vagy csökkenő költségvetésű könyvtárak ezért voltak kénytelenek folyóiratokról lemondani.)

A tudományos folyóiratok információihoz való hozzájutás problémája azonban nem egyszerűen jogi kérdés. A tudományos eredmények nyilvánossá tételének mai rendszere alapjaiban megkérdőjelezhető, mert szemben áll az Open Access elvével. Ezért 2004-ben az EU Bizottság megbízott két intézményt, (a brüsszeli és a toulousei egyetemi könyvtárakat) a kérdés távlati megoldását szolgáló javaslat kidolgozására. Ugyancsak 2004-ben publikálta az angol Alsóház Tudományos és Technikai Bizottsága állásfoglalását ez ügyben *Scientific Publication: Free for all?* címmel. Véleményük szerint az

agresszív árpolitika és a lemaradó könyvtári költségvetések katasztrofális eredményhez fognak vezetni.

Göttingenben a tudományos élet és a könyvtárak képviselői szerveztek akciőközösséget „A szerzői jog és a tudomány” névvel, azzal a céllal, hogy a képzés és a tudományos élet számára mindenkor és mindenhol lehetségessé váljon a világ tudományos információihoz való hozzáférés.

(Katsányi Sándor)

Könyvtárosi hivatás

05/214

CROWLEY, Bill – GINSBERG, Deborah: Professional values: priceless = Am. Libr. 36. vol. 2005. 1. no. 52-55.p.

Egyesült Államok: a könyvtárosi szakképzettség elértéktelenedésének veszélyéről

Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárügy

Alapvető változás megy végbe az USA valamennyi könyvtártípusában: a könyvtárosság „deprofeszionalizálódása”. A munkáltatóknak nem érdeke magas szaktudású emberek alkalmazása. Amerikában a közkönyvtárak könyvtárosai adminisztrátorokká sülyedtek. Míg a referenzs-munka régen tradicionálisan teljes állású, szakképzett munkaerőket igényelt, manapság akár gyorsalpaló tanfolyamon végzett emberekkel töltik be az állásokat. A felsőoktatási és szakkönyvtárak álláshirdetése alacsony fizetésű asszisztensi vagy szakreferensi állásokat ajánlanak, és pusztán felsőfokú szakirányú vagy főiskolai végzettséget kívánnaak meg. Ehhez képest a követelmények között szerepel egy második nyelv ismerete, adatbázis-kezelő képesség, és minden egyéb, ami csak elképzelhető.

A könyvtárosok azt szeretnék, hogy a megszerzett fokozat jó karrier-lehetőséget biztosítson, de a példák ennek ellenkezőjét mutatják: alacsony a fizetés, s nem kapják meg a megfelelő megbecsülését. Pályájuk nagy részét arra fordítják, hogy megerősítsék és megvédjék végzettségük érvényességét. Ez a feladat egyre nehezebbé válik, hiszen a könyvtárak munkaerő-toborzási gyakorlata egyre jobban leértékeli a könyvtáros munkáját.

A globalizáció kiterjesztette az információoktatást és az ezzel kapcsolatos munkaerő-ellátást is, aminek következtében a szaktudás és a műveltség önmagában nem elegendő egy állás, munkahely megszerzéséhez. A könyvtáros szakma is csak addig tud létezni az amerikai kultúrában, amíg el tudja ismertetni önmaga fontosságát.

Tudjuk, hogy az amerikaiak nagyra értékelik a piaci sikert, és a piaci értékek áthatják közszolgálat döntéseit is. Az amerikai értékek jelentős szerepet játszanak abban, hogy a közösség hogyan támogatja, illetve osztja el a felsőoktatási, iskolai, és szakkönyvtárakra, valamint a mostanság születő létesítmények, például az információs centrumok számára fordítandó összeget. Sajnos a külső szemlélők, beleértve a külső tanácsadókat is, gyakran csak a könyvtárosok által felmutatható gazdasági értékeket veszik figyelembe.

Annak van némi alapja, hogy a könyvtárosok a túlélés érdekében nem hagyhatják figyelmen kívül a bevált marketing technikákat. Meg kell azonban húzniuk azt a vonalat, ameddig befogadhatják ezeket anélkül, hogy aláásnánk a közkönyvtárak közművelődési funkcióját. A pusztán csak piaci értékre való koncentráció elégtelen ahhoz, hogy szakmánk elismertetését elérhessük a használók körében.

Félő, hogy a 21. században a könyvtárosi munka mint elnevezés el fog tűnni, s az állásokért folyó harcban az üzleti diplomával rendelkezők nagyobb eséllyel fognak indulni.

A felsőoktatási könyvtárakat éppen saját sikereik teszik tönkre. Dicséretes vezető szerepük a digitalizálásban egyre több forrást tett elektronikusan elérhetővé. Ugyanakkor ezek online elérése nem ösztönzi a hallgatókat, hogy a könyvtárt fizikai valójában felkeressék. Az egyetemi döntéshozók kénytelenek szembesülni a költségcsökkentés követelményével. Az intézmények komolyan fontolgatják, hogy a magasan kvalifikált könyvtárosok számát minimumra csökkentésük, s a könyvtárosokat könyvtári asszisztensekkel vagy más, nem könyvtárosi végzettségű alkalmazottal helyettesítsék. Az egyetemi könyvtárosok számára a hosszú távú túlélést a kar követelményeihez való alkalmazkodás jelent, pl. az oktatásban, a fizetős képzésekben való részvétel, tudományos fokozat szerzése.

Az iskolai könyvtárakban még kevésbé beszélhetünk 21. századi fejlődésről. Az iskolák hagyományosan az iskolai könyvtárosok hiányával küszködnek. Emiatt az iskolák alacsonyabb képzettségű könyvtárossal is beérik, vagy teljesen beszüntetik ezt a fajta szolgáltatást. Mindez nem kedvez a szakma elismertségének.

Az amerikai könyvtárosság léte összefonódik a közkönyvtárak sorsával. Az óvodás kortól az idős korig terjedő széles skálájú programok és szolgáltatások biztosítják a könyvtárosok jövőjét. Minthogy a közkönyvtárakat helyileg finanszírozzák, fontos, hogy szolgáltatásaikkal alkalmazkodjanak a helyi közösség igényeihez. Mostanában egyre több könyvtár kínál a kölcsönzési lehetőségen túl pl. internet használati lehetőséget, vagy hosszabb nyitva tartást, hogy a dolgozók esti órákban is felkereshessék az intézményt.

A 21. századi túlélés feltétele, hogy a könyvtárosok a helyi önkormányzatokkal és döntéshozókkal együttműködve maguk határozhassák meg a munkaköri elvárásokat. Ez olyan előny a közkönyvtárak szempontjából, amit nem kellene kidobni az ablakon. Az üzleti tanácsadók által hirdetett divatos szélsőségek, pl. a deprofesszionalizáció, általában. 5-7

évig tartanak. Megfontolandó tehát az ilyen tanácsok elfogadása, hiszen egy lerombolt pozíciót nehezebb újraképezni, mint szinten tartani.

A könyvtárosok oktatásában történt változások különösen nagy hatással lesznek arra, hogy a könyvtárosok képesek lesznek-e elérni a kultúrában az őket megillető helyet. Sok hagyományos könyvtárosi program átalakult információs programmá, aminek főleg anyagi okai vannak. A globális piaci feltételek mellett egyre kevesebb pénz jut a társadalombiztosításra, az oktatásügyre, s több a vállalati versenyképesség biztosítására. A technikai tudományok ebből profitálnak, tehát az információtudomány jobban elfogadott ebben a trendben, mint könyvtártudomány.

Ha könyvtárosok képzéséből kiirtják az oktatási, kulturális, közművelődési ismereteket, s csak az informatikai szempontok jellemzik a tananyagot, akkor a jövő generáció tud ugyan információt kezelni, weboldalt szerkeszteni, de nem fogja tudni, mit jelent az olvasókkal való foglalkozás vagy, hogy mi a gyerekirodalom.

A könyvtárosság előtt két lehetőség van: vagy önálló tudományág marad, ami oktatási, információs és közművelődési komponensekkel is rendelkezik, vagy az információtudomány része lesz. Ha a könyvtárosság elfogadja, hogy az információtudomány részhalma, akkor tevékenysége leszűkül az adatbázisok kezelésére.

Ha a könyvtárosság nem lesz képes meghatározni önmagát mint alapvető eszközt a kulturális értékek elérésében, akkor ezt a piac fogja helyette megtenni, ami nem mindig racionális.

(Szénászky Mária)

05/215

CHENG CORREIA, Cynthia: From LIS to CI. Practices, issues, and recommendations = Inf.Outlook. 9.vol. 2005. 1.no. 38-41.p.

A könyvtár- és tájékoztatástudománytól a versenytárs-figyelésig. Gyakorlat, problémák és ajánlások

Könyvtárosi hivatás; Online információkeresés; Tájékoztató -kereskedelmi

A szerző, a *Knowledge inForm* nevű tanácsadással és képzéssel is foglalkozó cég egyik vezetője és az ún. *versenytárs-figyelés* (competitive intelligence) szakértője – aki a bostoni Simmons Főiskola könyvtári tanszékén is oktat – úgy érzel, hogy a könyvtárosok és tájékoztatási szakemberek közül egyre többen érdeklődnek a versenytárs-figyelés koncepciója iránt. Ennek segítségével szeretnék ugyanis emelni tevékenységük színvonalát és értékét, valamint újrafogalmazni feladataikat. Sokan közülük úgy gondolják, csak így lehet boldogulni az egyre nagyobb versenyt diktáló üzleti és szakmai környezetben, és egyre többen ismerik fel, milyen óriási az igény az üzleti stratégia és döntéshozatal segítése iránt.

Gyakran faggatják a szerzőt, hogy válhat egy könyvtári-tájékoztatói szakemberből versenytárs-figyeléssel foglalkozó profi kutató. Az elhangzó kérdések és a gyakorlat számos témát vetnek fel (feladatok, készségek kialakítása, kapcsolatépítés, új források és eljárások alkalmazása stb.), amiről érdemes szólni, ezért sorra veszi a különböző funkciókat és szerepeket, részletesen kifejtve, miképpen válhat egy könyvtári-tájékoztatói szakemberből versenytárs-figyelő, illetve hogyan tud a két szakterület együttműködni.

Az információ-gyűjtés sajátosságainak felvázolása után részletesen foglalkozik a két „szakma” hasonló és eltérő vonásaival, valamint azt az utat tekinti át, amelyen egy információs szakembernek adott esetben a versenytárs-figyeléssel foglalkozó csoportban végig kell mennie, majd a munkához szükséges legfontosabb képességek egész sorát ismerteti.

(Murányi Lajos)

05/216

WEIGAND, Nicole: Wie sehen heute die Berufsaussichten für Bibliothekare aus, wie verändert sich das Berufsbild und kümmert sich jemand um diese Fragen? = Bibliotheksdienst. 38. Jg. 2004. 10. no. 1239-1245.p. Bibliogr.

Milyenek a könyvtárosi hivatás perspektívái, hogyan változik a pályakép és foglalkozik-e valaki ezekkel a kérdésekkel?

Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás

A német szakfőiskolai képzés keretében könyvtárosi diplomát szerzettek nagy része munkanélküli marad, szerencsés esetben részmunkaidőben vagy időleges szerződéssel tud elhelyezkedni. Ennek ellenére szinte senki sem vizsgálta meg, hogy a képzettek száma arányos-e a szakma felvevő kapacitásával, vagy inkább a munkanélküliek számát növeli. 1998 óta nem elemezték a német könyvtárosképzés helyzetét a nemzetközi (európai) mezőnyhöz viszonyítva. A könyvtárosi tanulmányokat kezdők nem kapnak világos és egyértelmű képet szakmai lehetőségeikről.

Az elhelyezkedési lehetőségeket korlátozza az alapképzés túlzott szakosodása. A specializálódást elég lenne a munkába állás utánra hagyni. Újra kellene gondolni a középszintű (szakfőiskolai) képzés jellegét, jelenleg ui. a főiskolai diplomás könyvtárosok a rutin jellegű könyvtári munkához túlképzettek és nagyon drágák, a szaktájékoztatáshoz és a menedzseri feladatokhoz viszont képzetlenek.

A legfontosabb követelmény, hogy valaki felelősen foglalkozzon a képzésből kikerültek pályautjával és sorsával.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 247

Oktatás és továbbképzés

05/217

YI, Hua: Library instruction goes online: an inevitable trend = Libr.Rev. 54.vol. 2005. 1.no. 47-58.p. Bibliogr.

A könyvtárosképzés elkerülhetetlenül az online üzemmód felé tart

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Online üzemmód

A felsőoktatásban világszerte egyre terjednek az online képzési és tanulási módszerek. Az USA-ban például a felsőoktatási intézmények közel fele kínál internetes vagy webes kurzusokat. Ezt a trendet társadalmi-gazdasági, demográfiai és technológiai tényezők magyarázzák: nagy az igény az információs és információtechnológiai jártasság elsajátítására, és ebből adódóan a folyamatos továbbképzésre; egyre több a „nem hagyományos” (idősebb, munkaviszonyban álló stb.) egyetemi hallgató, a „hagyományos” diákok pedig az ún. Y-generációhoz tartoznak; a szemléltetési lehetőségek fejlődését pedig az online tananyagok, online szolgáltatások, online kurzusok, webes oktatási segédletek és szoftverek stb. jelzik. Az online képzés a távoli és a campuson tanuló diákokat egyaránt érinti.

A felsőoktatási könyvtárak hagyományos funkciói tovább élnek, de a munkafolyamatok egyre inkább a számítógépes hálózaton valósulnak meg, időtől és tértől függetlenül. A könyvtárhasználati képzés, azaz az információs jártasság átadása az online képzés számára ideális terep, legyen szó akár a szaktárgyi kurzusokba beépített, akár csak könyvtári tárgyú képzésről, illetve akár egy vagy több alkalomról, akár egy teljes kurzusról.

Az online használóképzés térhódítását az is magyarázza, hogy az információforrások a és információs szolgáltatások legtöbbször maga is a számítógépes hálózaton található, a diákoknak erre van igényük, és

a szaktárgyak oktatói is egyre inkább a számítógép-hálózatra helyezik át kurzusaikat. A szaktárgyak oktatói ugyanakkor abban érdekeltek, hogy a könyvtárosokkal együttműködve tanítsák meg a hallgatókat az eredményes irodalomkutatás technikáira, és az információ értékelését helyezték a kurzusok középpontjába.

A könyvtárosoktól ezen területen is egyre többet várnak el, miközben kevesebb forrás áll rendelkezésükre. A használóképzésben több hallgatót, nagyobb létszámú csoportokat kell fogadniuk, miközben a tananyag is egyre bonyolultabb, ezért élnek az online képzés lehetőségeivel. A hálózaton emellett megoszthatják kollégáikkal a tapasztalatokat és az oktatási módszereket.

Az online környezet ideális a több, önálló, de ugyanakkor egymáshoz kapcsolódó modulból álló képzés lebonyolítására. Támogatja az önálló, gyakorlat-központú tanulást, a kutatási módszerek és lépések elsajátítását. Az online képzésnek a tanuló személye áll a középpontjában; aktív részvételt, interaktivitást, önálló tanulást és kezdeményezőkétséget várnak el tőle. A képzés időpontját úgy célszerű megválasztani, hogy a diákok kellő motivációval rendelkezzenek a tanuláshoz (például amikor az önálló feladatok beadása közeleg).

A felsőoktatási könyvtárosok az online használóképzés feladatát remekül el tudják látni, mert az idők folyamán igen sokrétű számítógépes és oktatástechnológiai jártasságra tettek szert (adatbázisok, weblapok, online oktatási anyagok stb.). Az összehasonlító kutatások szerint az online oktatás hatékonysága azonos lehet a tantermekben folyó képzésével.

(Hegyközi Ilona)

05/218

BAWDEN, David – VILAR, Polona – ZABUKOVEC, Vlasta: Education and training for digital librarians. A Slovenia/UK comparison = Aslib Proc. 57.vol. 2005. 1.no. 85-98.p. Bibliogr.

„Digitális könyvtárosok” oktatása és képzése. A szlovén és a brit gyakorlat összehasonlítása

Elektronikus könyvtár; Felmérés [forma]; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Továbbképzés

A vizsgálat során egy nagy képzési hagyományokkal rendelkező, viszonylag nagy országban (az Egyesült Királyság) és egy kis, nemrégén függetlené vált, szűkebb képzési kínálattal rendelkező országban (Szlovénia) az elemezték, hogy a könyvtár- és tájékoztatástudományi képzésben hogyan jelenik meg a digitális könyvtári munkára való felkészítés.

A vizsgálatban Ch. Borgman hármass modelljét vették figyelembe, aki a könyvtárosok tudását és készségeit a következőképpen tagolta: konceptuális (az információigény „lefordítása” keresési tervvé, mentális modell létrehozása), szemantikai-szintaktikai tudás (az információs rendszerek közös és egyedi jellemzőinek megértése, új rendszerek megismerésének képessége, ezekhez a keresési stratégia megfelelő alkalmazása) és technikai készségek (a számítógépes eszközök és konvenciók ismerete).

Szlovéniában egyedül a ljubljanaei egyetem könyvtörténeti, könyvtár- és tájékoztatástudományi tanszékén folyik felsőfokú képzés; nemrégén vezették be a posztgraduális és doktori képzést. Jelenleg hét normál és nyolc posztgraduális kurzuson kínálnak digitális könyvtárakkal kapcsolatos ismereteket. Továbbképzést (többnyire egy-két napos tanfolyamokat) a nemzeti és egyetemi könyvtár (hat kapcsolatos a digitális könyvtárakkal) és a maribori IZUM-intézet szervez (itt négy releváns tanfolyamot találtak).

A normál képzésben a bevezető jellegű kurzusok a tovább bővíthető, alapozó jellegű konceptuális tudásra összpontosítanak. A technikai készségeket már ismertnek veszik, ezeket a hallgatók más szervezésben tanulmányaik elején elsajátítják. A posztgraduális kurzusokban a modell mindhárom eleme folyamatosan jelen van; összetett kompetenciákat

igyekeznek kialakítani, egyben az információs források létrehozására is felkészítve a hallgatókat. A továbbképzésben szűkebb területekre összpontosítanak (e-folyóiratok, OPAC), vagy technikai alapkészségeket adnak át (ECDL), a korábbi normál képzés hiányait pótolva.

Az Egyesült Királyságban tizennyolc egyetem tizenhat normál és 47 posztgraduális kurzust kínál. Két egyetemen (City University London, Sheffield University) vizsgálták részletesen a posztgraduális képzést, a többi egyetem esetében a weblapok információira támaszkodtak. Továbbképzéssel három szolgáltató (Aslib, TFPL és CILIP) foglalkozik.

Az Egyesült Királyságban inkább az a jellemző, hogy a könyvtáros szakmába posztgraduális képzéssel jutnak a munkatársak, nem pedig normál képzés révén. Kifejezetten digitális könyvtári kurzus nem létezik, de vannak kurzusok rokon területeken, például a hálózati információmenedzsment témakörében, és mindenütt vannak ilyen tárgyak: könyvtári menedzsment, metaadatok, tudásszervezés, információkeresés. A digitális könyvtárak konceptuális tudnivalói számos kurzusban megjelennek, a technikai tudást alapozó információtechnológiai kurzusok közvetítik. Újdonságként 2004-2005-ben a City University-n posztgraduális jellegű digitális könyvtári képzés indul.

A továbbképzésben a technikai készségeket adottan veszik, és a rövid tanfolyamok közül sok hasznosítható a digitális könyvtári munkában. Nagy az érdeklődés, a szolgáltatók tehát jól reagáltak az igényekre.

Megállapítható, hogy a digitális könyvtári ismereteket mindkét országban a meglévő kurzusokba integráltan, azok hagyományos előnyeit megőrizve oktatják. Bizonyos általános témákat fontosnak tartanak: forrástipológia és doménelemzés, számítógépes jártasság, információkeresési és -elemzési készségek, a használói viselkedés, metaadatok stb. Az egyes kurzusok maguk választják meg, mit tartanak fontosnak, és milyen formában oktatják azt.

Szigorúan előírt tantervet senki nem igényelne, de a tárgyalandó témák és elsajátítandó készségek jegyzékét érdemes lenne összeállítani az országos szakmai szervezeteknek, illetve az EUCLID-nak mint a képzés nemzetközi szervezetének.

(Hegyközi Ilona)

05/219

POULAIN, Martine: La formation continue des professionnels des bibliothèques aux États-Unis: évolution récente = Doc.Bibl. 50.vol. 2004. 4.no. 273-284.p.

Könyvtárosok továbbképzése az Egyesült Államokban: újabb fejlemények

Tanulmányút; Távoktatás; Továbbképzés

A szerző Fulbright ösztöndíjjal hat hetet töltött az Egyesült Államokban, hogy tanulmányozza az ottani könyvtáros-továbbképzési programok szervezeti rendszerét és tartalmát, különös tekintettel azokra az eszközökre és feltételekre (pl. internet, technológiai újdonságok), amelyek a továbbképzésen belül a távoktatás helyzetét meghatározzák. Bár a fő hangsúlyt a folyamatos továbbképzésre helyezi, a távoktatás vonatkozásában kitér a kezdeti képzésre is.

(Autoref.)

05/220

HILL, Chrystie R.: Everything I need to know I learned online = Libr.J. 130.vol. 2005. 3.no. 34-35.p.

„Online közösségek” a könyvtárosok szolgálatában

Számítógép-hálózat; Továbbképzés

„Az online közösségek a könyvtáros szakma gyökereihez visznek vissza bennünket: vagyis ahhoz a civil felelősséghez, hogy az emberi tudás minden formáját globálisan és megkülönböztetés nélkül sugározzuk szét” – áll a szerző cikkének „tételmondatában”. A *Webjunction* nevű közkönyvtári szakportál

(www.webjunction.org) munkatársaként szerzőnk az *online* közösséggel foglalkozik, és gyakorlatilag Észak-Amerika valamennyi közkönyvtárával kapcsolatban áll.

Az online közösség olyan emberekből áll, akik az internet révén időtől és tértől függetlenül kapcsolatot tartanak egymással; nemcsak szakmai kérdéseket vitatnak meg, hanem „hétköznapi” témákkal (nyaralással, háziállatokkal, álláslehetőségekkel stb.) is foglalkoznak, politikai akciókat szerveznek, szűrő-programokat írnak, enciklopédiákat publikálnak stb. Ha az ember könyvtáros, megdöbben a szíve attól a gondolattól, hogy milyen óriási mennyiségű ingyenes információ forog már közközezen.

Számos könyvtáros-közösség alakult a világhálón az elmúlt évtizedben: az 1992-ben indult *PUBLIB* már több, mint 5000 tagot számlál (<http://sunsit.e3.berkeley.edu/PubLib/>), említhető az *OSS4LIB* (Open Source Systems for Libraries = Nyílt forrású könyvtári rendszerek: <http://www.oss4lib.org/>) vagy egyéb, például kooperációs tájékoztató szolgáltatás is.

Kereskedelmi vetélytársaink régebben alkalmazzák ezeket a közösség-építő technikákat, mint mi, de mi is használjuk az *Amazon*-t ismertetések olvasására és írására, felkeressük az *Ask.com*ot vagy az *MSN Messenger*t tájékoztatásra, ellátjuk olvasóinkat a *Yahoon* ingyenes levelező címeikkel, és ellátogatunk a *Craig's List*-re is. Siránkozás helyett („Nekünk kellett volna lenni az első!”) gondoljunk inkább arra, milyen komoly pozíciót vívtunk ki már az információt keresők és információt nyújtók közösségében.

Az online közösség következő fajtája teljesen hálózati jellegű már: helyi tartalom-publikálást végez, olykor több résztvevő közreműködésével. A tagok gyakran profilokat használnak, csatolásokkal a munkahelyükhöz, kapcsolati címeikkel, érdeklődési területekkel, képekkel. Itt említhetjük meg a könyv-

tári témájú *blog*-okat (mint a *TechnoBiblio.com*), az együttműködéssel készülő hálózati enciklopédiákat (*Wikipedia.org*) és a könyvtáros közösségeket is – pl. a <http://learningtimes.com> címen.

Egyesek úgy gondolják ugyan, hogy nincs idő ezekre a vitaforumokra, levelezőlistákra, blogokra, hálózati címekre, de ezeket két alapvető és lényeges szakmai ok miatt nem tudjuk nélkülözni: 1) mindig szűkében vagyunk valaminek (létszámnak, időnek, pénznek, könyveknek vagy olvasóknak); 2) a meglévő forrásokkal dolgozunk és oldjuk meg azokat a problémákat, amelyeket már mások megoldottak. A jó hír az, hogy egy online közösségben az elsajátított ismeretekkel segíteni tudunk magunkon és másokon is.

Életünk során rengeteget izgulunk azon, hogy majd „kit választanak ki”. Olvasóinknak azt mondjuk: „Válassz ki engem!” – egy szolgáltatásért, közhasznú információért, egy DVD-ért stb. Az online közösségben az a nagyszerű, hogy *te választhatod ki őket*. A lényeg, hogy a megfelelő csoport legyen az, amelyhez vissza-vissza lehet térni, és beszélgetni lehet egymással. A szervezők ezt akár archiválhatják, csoportosíthatják, kiadhatják is: mindez a közösség tapasztalatait fogja tükrözni, ami mindannyiunké. Munkánkat is jobban fogjuk végezni, mert nem kell feltalálnunk a spanyolviaszt, nem pazaroljuk forrásainkat, és elmondhatjuk, hogy fejlődünk – olvasva, tanulva, közösen, az online közösség tagjaként.

(Murányi Lajos)

Egyesületek, konferenciák

Lásd 262-263